

BÁSNÍK TVOŘÍ MEZI ANDĚLEM, NÁHODOU A NICOTOU

Jiří Zizler: Aristokrat katakomb
(K životu a dílu Zdeňka Rotrekla)
Host, Ústav pro českou literaturu AV ČR,
Brno – Praha 2021, 328 s.

Josef Prokeš

Kdysi jsem se náhodou přichomýtl k tomu, jak sazeč jistého nakladatelství vytvářel obálku knihy Zdeňka Rotrekla. Byla na ní fotografie svůdně nahé krásky převzatá kdoví odkud. Když jsem projevil pochybnost o vhodnosti právě téhle fotky, pan sazeč mě poučil: „Nahý baby se přece líbí všem, no ne?“ Dnes už vím, že měl nejspíš pravdu, ale přece jenom jsme pak na moje naléhání hledali a našli nějaká boží muka v poli či co. A sám Zdeněk Rotrekl se té příhodě v mém podání později jen s povzdechem pousmál.

Napsat monografii o básníkovi, který se často nalézal na pomezí života a smrti, o básníkovi uznávaném a ctěném, pro svoji čtenářskou náročnost často nazývaném básníkem

pro básníky, to byl úkol nadmíru obtížný. Ale hned v úvodu rád konstatuji, že se jej Jiří Zizler zhostil důstojně.

Recenzovaná publikace je pojata chronologicky a sepsána s akribickou akademičností. Jako kdybychom při jejím důkladném čtení byli sami účastní ve světě pečlivě systematického Zdeňka Rotrekla. Přes úzkostlivě vědatorskou akurátnost však textem občas osvěživě probleskne svěží pramének básnické imaginace zkoumaného autora; konečně již sám název knihy *Aristokrat katakomb* není suchopárny.

Rotreklovo vynikající vzdělání garantované předválečným klasickým gymnáziem (neuvádí Zizler reálným gymnáziem?) a poválečnou Filosofickou fakultou Masarykovy university, jeho soustředění na estetiku a klasické jazyky včetně hebrejštiny, to dnes již sotva doceníme. Upřímně se třeba podivoval, že jako bohemista neumím sanskrt. Jeho duchovní síla však měla křesťanské kořeny. Když jsem žasnul nad tím, jak dokázal v cele smrti čekat na vykonání popravy dlouhou dobu potmě a sám, vysvětlil mi, že světlo víry měl v sobě a nebyl sám, nýbrž byl s ním Bůh. Po dlouhé době čekání na provaz jej však těsně před výkonem komunistické spravedlnosti omilostnili na doživotí, které se následně omezilo pouze na třináct let v nepředstavitelných podmínkách pracovních táborů. Nechtěl se pokorit, nechtěl podepsat za příslib dřívějšího propuštění poputnou samohanu. Byl skutečným aristokratem katakomb. A to jak svojí tvorbou, tak i svým životem.

Jiří Zizler ve své publikaci postupuje důsledně krok za krokem v analýze jednotlivých děl a životních osudů Zdeňka Rotrekla, takže si čtenář může najít kapitolku právě o té či oné knížce, kterou sám vlastní, přečíst si její rozbor a zařadit ji do kontextu ostatní autorovy tvorby. Bude-li čist neuspěchaně, snad se mu poštěstí postihnout nezřetelný, avšak vytrvalý spodní proud jakéhosi „duchovního vanutí“: „*duše zněla jako varhany v rozvalinách.*“

Sám za sebe jsem si při čtení téhle publikace vybavil básníkův vztah ke květinám, na který jsem se jej tehdy všetečně ptal. Takže vím, že měl nejraději bílý hyacint, ale musí být bílý, zdůraznil! Dnes na sklonku svého vlastního života oceňuji i Rotreklovy lilie,

které umanutě pěstují na své zahrádce: „*tučná rudá štěnice k prasknutí / se sune kolem liliových květů.*“ K nesnadnosti vnímání jeho veršů jistě přistupuje i rezignace na pointu, která by báseň uzavírala. Jak postřehl Zizler: „*Jde tu o stálou otevřenost textu, který neinklinuje k vykrouženému tvaru, ale získává podobu obrazu, k němuž je nutno se vracet a stále znova do něj vstupovat. Příliš uzavřený a ohraničený tvar k návratům nevybízí, dává se někdy napoprvé.*“

Jiří Zizler věnuje dost prostoru analýze knížky *Hovory s materiáduškou*. Je to po mém soudu dobře, protože tahle básnická sbírka je pro čtenářský vstup do Rotreklovy poezie asi nejpříhodnější. Sám jsem začínal právě s ní a básník mi pečlivě v textu opravil všechna tiskařská pochybení. „*Sbírkou prolíná hluboký smutek, tak hluboký, jako by ani nebyli schopni mu porozumět lidé, ale jen květiny. Květiny jsou mlčícími účastníky mlčenlivého rozhovoru, v němž se slova proměňují v pápěři, mlhu a dech.*“ Z citace je patrné, že Zizler je ve svých interpretacích sám naladěný na básnickou strunu.

Osobně mě na recenzované knížce zaujala kapitola pojednávající o spojení básníka s Brnem: „*Do básni vstupují i ti, kteří po Brně chodili a vrostli do něj: Josef Chaloupka, Jiří Mahen, František Halas, Ivan Blatný.*“ Ten je u Rotrekla nejvíce intenzivní, protože, jak dovozuje autor recenzované publikace: „*... se stal básníkem doslova, zmizel ze světa... splynul neoddělitelně s poezií jako smyslem svého žití.*“ S tím rád souhlasím, Zdeněk Rotrekl Ivana Blatného často zmiňoval, vždyť na Obilném trhu bydleli jen pár kroků daleko od sebe.

Publikace zajímavě pojednává o Rotreklově vztahu k židovství a jeho metaforickém mystériu, rovněž tak o básníkově moravství. Moravu chápal jako autonomní svěbytný geopolitický celek, výrazně se lišící od Čech. Postavení Moravy považoval za nedůstojné jejího skutečného potenciálu i možnosti. Pokusil se rovněž postihnout specifikum milovaného Brna: „*Chceme-li jedním jménem a dílem vyjádřit duševně nehmotné nářečí Brna, pak je to dílo skladatele Leoše Janáčka, v němž se sbíhají všechny rysy viditelného i neviditelného, brněnství.*“

Cenné jsou Rotreklovy výroky o poezii a básnicích, některé stejně tajemné jako jeho

verše: „*Básník tvoří mezi andělem, náhodou a nicotou. Jeho hlas pomine, ale hlas, jemuž svou tvorbou odpovídá, nepomijí.*“ Jiří Zizler ve své publikaci výtečně analyzuje Rotreklovu prozaickou sbírku *Sad a menší prózy*. Měl jsem to štěstí právě o téhle knížce s básníkem docela často hovořit, vyptával jsem se jej na její konkrétní realie. Zdeněk Rotrekl mi ochotně vysvětloval jednotlivá fakta na mé přízemně zvědavé úrovni. Byl k mé naivitě vstřícný a laskavý, byl lidský. Nedal mi pocítit, že jeho prózy mají nad tou konkrétní rovinou i další patra, která jsem tehdy nepostřehl – a na něž mě nyní upozornila až analýza Jiřího Zizlera.

Je toho tolik, co se do rozsahu této recenze nevejde, třeba básníkův vztah k baroku. Vůbec jeho fascinace minulostí – antickou, starověkou, středověkou, hebrejskou... A tak alespoň pochválím fotografie, jimiž je knížka vybavena, jakož i kalendárium Rotreklova života, bibliografie díla Zdeňka Rotrekla a jeho ohlas v literární kritice a publicistice (od Barbory Čihákové), soupisy básní, próz a vzpomínkových črt v almanaších, antologiích, katalogích a sbornících, přeložené knihy, televizní dokumenty a dramatizace textů Zdeňka Rotrekla, rozhlasové adaptace a dramatizace beletristických, esejistických a básnických textů, rozhovory a vzpomínkové pořady, audiovizuální záznamy uložené v literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze a konečně jmenný rejstřík.

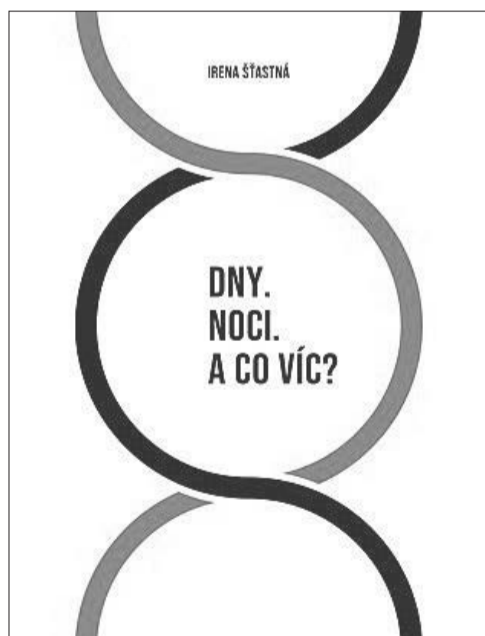
K tomuto nezázivnému seznamu osobně připodotýkám, že Zdeněk Rotrekl měl i šťavnatý smysl pro humor a dobře se cítil mezi mladými děvčaty se zájmem o literaturu: „*Já tam nejdu, nikoho tam neznám.*“ „*Ale budou tam studentky češtiny!*“ „*No tak, když myslíte.*“ Takže by se mu třeba ta hanbatá obálka jistého nejmenovaného nakladatelství, zmíněná v úvodu této recenze, líbila.

A protože mluvíme o Básníkovi, dejme na samotný závěr prostor jeho veršům z knížky *Nezděné město*. Ty nám jej podle mého mínění nejlépe přiblíží: „*Poezie je když kormorán / zapomene svá křídla na jižním útesu / a touží nazpět / Poezie je když květinářky na Zelném trhu / odnášejí neprodané mečíky / které nikdo nechce / Poezie je když se anděl odnaučí / mávat neviditelným větrem / a vytvoří studánku krve / aby se to znovu naučil.*“ ■

ANATOMIE PRO POKROČILÉ

Irena Šťastná: Dny. Noci. A co víc?
Srdeční výdej, Brno 2021, 84 s.

Jitka N. Srbová

Šestá básnická sbírka Ireny Šťastné se svým názvem ptá – a zdálo by se možná, že je to jen taková otázka položená mezi řečí, na zastávce či přes plot, sousedsky a s předem naznačeným očekáváním, že *nic víc*, nic. Jenže dobře známé jméno autorky vylučuje očekávání jakékoli modrotiskové pohody, a pak je tu ovšem ta výstražná červenočerná šroubovice na obálce, která rovnou vtahuje do světa příčinnosti.

Řekněme rovnou, že text tuto vizuální linku svazuje slovy do pevného významo-

vého vlákna, na kterém básnířka vleče čtenáře k představení, inu, lidské katastrofy, neboť v této sbírce jde (mně, tobě) o život. Krásná práce v útku, podotkl by hypotetický kouč básnické reprezentace: „*Slušelo by se rozpažit / nebo usednout / ale my potřebovali být banální / a jen si povyndávat dreny / z hlubokánských ran.*“ (s. 15) V básních Ireny Šťastné skórují mělké marnosti a dlouhící se stíny všemožného lidského snaženíčka, které eroduje v čase klouzání ke smrti.

Názvy čtyř celků sbírky nebudu prepisovat, ostatně o geofyzice nevím zholu nic – každopádně sedimenty toho, co se v nich děje, marně oškrabávám z měkkých vrstev paměti. „*V sálavém horku / se přibližuje kropící vůz / do míst kudy jsme procházeli / a měli jasno o životě.*“ (s. 54) V jedné chvíli si hýčkáš to své legrační „jasno“, a ve druhé... Tato báseň vyslovuje snadnost zapomnění, neexistence. A v každé další, neboť v každé jednotlivé básni se tu odehrává drobné drama sestříhané k maximálnímu účinku. Dívejme se, jak se spoluobčané plazí kolem, jeden každý do sebe zahleděný, důležitý, opomíjený. A jak jsou ty životy, které se o sebe nepohodlně třou, zatraceně fyzické. Pot, sliny, polonechtaná makra lidské fyzické přítomnosti, detaily znemožňující Eros a zpřítomňující Thanatos pomáhají básnířce narvat příběh čtenáři přes odpor rovnou do chřípí. Zajímavé je, jak nebarevný je to svět: nejlíp ještě tak *průzračný*, ale častěji *hnědý, zšedlý* či v *jemné šedi, s oprýskanými zbytky modře*. Je to všechno nějak vyšeptané, unavené a snímané bez milosrdných filtrů v této lekci anatomie pro pokročilé. Vše již bylo mnohokrát zapůjčeno, vráceno, vyspraveno a znovu rozdrbáno. *Ožvykaná slova, odýchaný vzduch.*

Tato nehezká intenzita je pro Šťastnou typická a postupně se v jejích sbírkách cizeluje. Poezie nic nezalakuje, nic neobestře: Naopak je tu pitevní stůl a neúprosné nástroje

jazyka vytažení na světlo veškeré živé tkáně našeho světa. Věcnost popisu umocňuje účinek: „*Stará žena znetečněla.*“ (s. 59), „*Z toho muže bylo cítit řezivo.*“ (s. 70) Zároveň si ale básnířka přivlastňuje veškeré lidské poznání, které nabízí bezpočet možností, jak popsat přítomnou chvíli jinak, nově. Text sbírky, ač jazykově věcný, nezdobný, proto ve svém celku není všední. Konstatující verše ozvláštňují pozorování nečekaně mikrokosmická: „*Cestou do práce / šlápnu omylem / do kvantového klubka.*“ (s. 50) Oznamující samozřejmost výroku báseň činí stejně reálnou jako vedlejší text o cukrové vatě a upocených návštěvnicích pouťových atrakcí.

Irena Šťastná je suverénní ve svém výrazu. Sbírkou byla nominována v kategorii literatury na letošním ročníku Moravskoslezských uměleckých Cen Jantar. Cenu nakonec získal Roman Polách, ale pro Šťastnou to je další z řady potvrzení, že její autorská práce hraje podstatnou roli v současné poezii. Že „to“ funguje.

„*Začala jsem poznávat toho muže. / Žvýkat jej. / Po soustech mělnit v dásních.*“ (s. 34) Prostá skutečnost setkání se v autorčině vidění přepíše jako (ano, opět) tělesné zakoušení – jak umně to básnířka používá k budování napětí, a přitom ke zvěcnění: Co je ožvykáváno, to nelze zároveň romantizovat ani v tom setrvávat. Jenže samozřejmě ani tady nejde jen o blízce vnímané tělo, tělesno. Je to osud, životaběh plný ran, který se v setkáních vyjevuje, aby jizvil, uzloval a stravoval. I děj této básně směřuje do temné uličky. Napadá mě, že termín *intimní lyrika* by konečně mohl projít velkolepou redefinicí. *Intimní* ve smyslu společného nuceného pobytu ve vydýchaném výtahu, milý čtenáři, kde se spolu ocitáme. I právě teď!

„*Leukémie ve mně – plivl – aspoň nejsem sám. // A v koutcích visely tomu muži krychle strachu.*“ (s. 48) Šťastná píše často strašlivě

básně, neboť nás straší – tím, s jakou umnou adjustací nám vystavuje scény, které běžně přecházíme otočením hlavy, přeladěním, vypnutím (aspoň) zvuku. Její autorská metoda v básních často směřuje k *cupování příběhu*. Básně nastříhané pomlčkami vytvářejí pocit jakéhosi kolísání, škytání nebo bolestného mrkání proti slunci: „*nic v tu brzkou chvíli – nedávalo smysl – nic z ní nevyšlo ven – než se shýbla – a vzala jeden z hadrů.*“ (s. 26) Je zjevné, že text by mohl běžet i bez pomlček, jako vyprávění. Ve způsobu umanutého zápisu po dvou třech slovech se ale obraz rozpadá jako videohovor při přetíženém připojení. Znovu zakouším to, jak poezie kopíruje všechny procesy lidského života, včetně rozpadu tkání, ztišeního štkání, sípavého kašle nebo ryze pudových reakcí. Poezie je ostatně vyzbrojena svou definitivní stručností, neochotou trávit čas expozicemi, naopak ochotou zabývat se lovením jediného jediného možného slova na konci verše. Tak Irena Šťastná pracuje. Vytahuje králíky z plesnivých klobouků a z nebe prší „*vyvrácené břízy bělokore.*“ A „*Všechny bytosti v ústraní hlasitě polykají.*“ (s. 69)

Proč nám to celé básnířka dělá, proč neukazuje naše hezčí fotky, lepší okamžiky, proč nemaluje krásnými barvami? Přemýšlím nad tím, že zoufalá intenzita vstupuje do vnímání tehdy, když zaznamenáváme v hrůze, že je to možná naposled, že se to už nevrátí, nebude opakovat. Naposled, memento mori, impuls zažrat zrak do pórů a zařvat: *Tady jsem! Toto je!*

Právě k tomu se vyslovuje Irena Šťastná. Čitelné je to všude, ale zejména v závěrečném, čtvrtém celku sbírky. „*Světlo tě rozřeže / do poslední skulinky.*“ (s. 73) Tato chvíle probíhá, i když je špinavá jako zmíněný hadr na podlahu. Autorka svými básněmi zpřítomňuje okamžik neromantické, nelibé, neinstagramovatelné existence. Protože na tom sakra záleží. ■